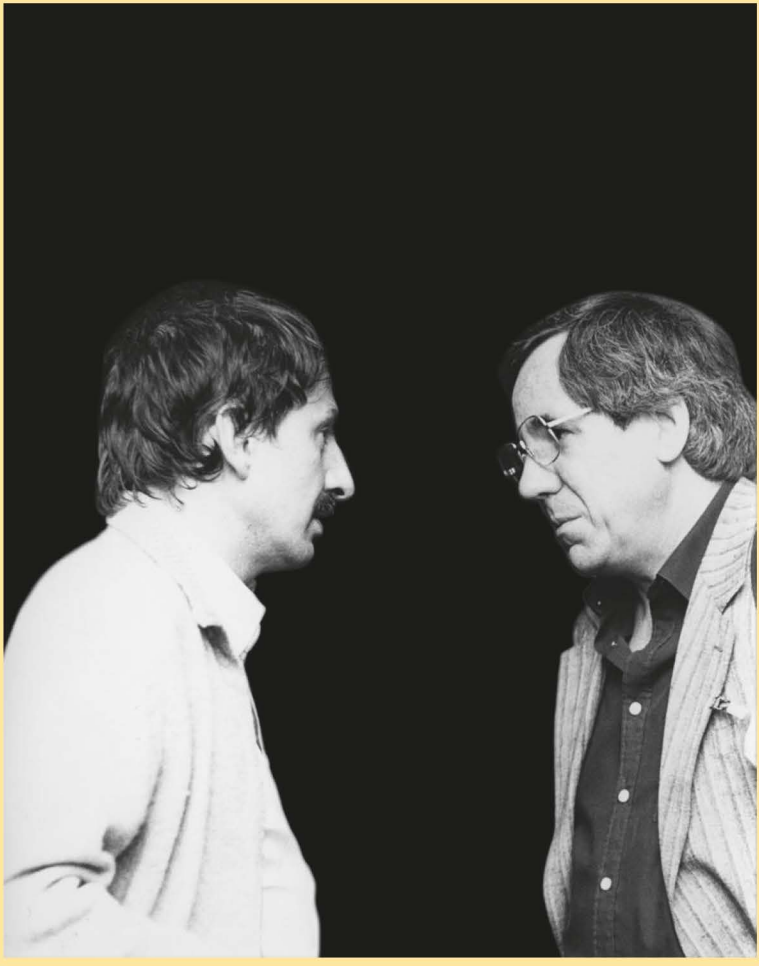
QUADERNS DE LA
FONT DEL CARGOL

Josep M. Benet i Jornet
Feliu Formosa

Tots aquests anys

Epistolari (1972-1980)

Josep M. Benet i Jornet
Feliu Formosa

Tots aquests anys

Epistolari (1972-1980)

Pròleg d'Enric Gallén

Edició a cura de Joaquim Armengol,
Enric Gallén i Esteve Miralles

QUADERNS DE LA
FONT DEL CARGOL

Sumari

Pròleg. Enric Gallén 7

Tots aquests anys. Epistolari (1972-1980)
I (1972-1974) 25
II (1974-1975) 87
III (1980) 107

Com el recordo. Feliu Formosa 113

Índex onomàstic 127

Agraïments 133

Tots aquests anys

Epistolari (1972-1980)

Amb el suport de:

AJUNTAMENT
Premià de Dalt

Ajuntament de
Premià de Mar
www.premiademar.cat

Ajuntament de
Terrassa

Primera edició: octubre 2020

Fotografia de la coberta: Pau Barceló
Imatge de 1985, al Congrés Internacional de Teatre
© Pau Barceló. MAE. Institut del Teatre

© del text: Josep M. Benet i Jornet i Feliu Formosa
© del pròleg: Enric Gallén
© Postal núm. 45 Madrid. Escudo de Oro
© Postal 71 Aigua Xelida. J. Font Mayol. Palafrugell

© de l'edició:
9 Grup Editorial
Cossetània Edicions
C/ de la Violeta, 6 • 43800 Valls
Tel. 977 60 25 91
cossetania@cossetania.com
www.cossetania.com

en coedició amb

Quaderns de la Font del Cargol
fontdelcargol@gmail.com
www.fontdelcargol.cat

Disseny i composició: Ramon Martínez
www.rmdgdisseny.com

Impressió: Romanyà Valls, SA

ISBN: 978-84-9034-971-7
DL T 497-2020

PRÒLEG

I

Quan el 6 de setembre 1973 Josep M. Benet i Jornet va iniciar una correspondència amb Feliu Formosa que arriba amb regularitat fins al 10 d'abril de 1975,[1] tots dos arrossegaven una relació d'amistat que probablement devia tenir un origen encara precari en el si de l'Escola d'Art Dramàtic Adrià Gual (EADAG), on van convergir en els primers seixanta,[2] i es va refermar uns quants anys més tard a l'Enciclopèdia Catalana, formant part de la secció de literatura amb Jordi Castellanos, Carles-Jordi Guardiola, Benet (que substituïa Joan-Lluís Marfany, que s'havia traslladat a

1. Benet i Jornet va escriure un total de vint-i-quatre cartes a Formosa entre el 6 de setembre de 1973 i el 10 d'abril de 1975, i Formosa va escriure'n deu entre el 18 de setembre de 1973 i el 4 d'abril de 1975 amb l'afegit d'una postal familiar datada l'agost de 1974. Amb anterioritat, Formosa li havia tramès una postal familiar el 2 d'abril de 1972. Finalment, el 15 de març de 1980, Formosa va respondre una carta no localitzada de Benet, que es pot interpretar com una voluntat de reprendre una relació personal tal vegada interrompuda. No es pot descartar l'existència d'altres mostres de correspondència entre tots dos, que no han estat localitzades fins ara.
2. Formosa esmenta les reunions setmanals que es feien a l'Oro del Rhin, en què participaven activament Xavier Fàbregas, Montserrat Roig, Josep M. Benet i Jornet, i altres. Del conjunt de les reunions van sorgir els primers intents de coordinació dels grups independents, la creació d'una col·lecció de teatre, que va acabar sent El Galliner, d'Edicions 62, i la d'una revista teatral que no es va materialitzar. Vegeu Feliu Formosa: «Xavier Fàbregas o la necessitat d'un activisme», *Estudis Escènics*, 30, 1988, p. 193-202. D'altra banda, Formosa i Fàbregas van mantenir una interessantíssima correspondència de caràcter monogràfic entre el 27 de juliol i el 28 de setembre de 1974 entorn del teatre independent, que es va interrompre per la mort de Maria Plans, l'octubre d'aquell any. Vegeu «Correspondència amb Feliu Formosa», dins Xavier Fàbregas: *El teatre o la vida*. Barcelona: Galba Edicions (Punts de referència, 2), 1976, p. 127-176.

Liverpool) i Montserrat Roig, segons explica Benet a *Material d'enderroc*.[3] En aquest marc de complicitats, Formosa va fer la crítica d'*Una vella, coneguda olor*, que Benet va estrenar al Teatre Romea, el 30 de setembre de 1964. Era un muntatge format per intèrprets professionals com Josefina Tàpias i altres procedents de l'EADAG com Carme Fortuny, Adrià Gual o Anna M. Simon, dirigit per Josep M. Segarra, que es va presentar en el marc del VII Cicle de Teatre Llatí. Segons Formosa: «Hom respirava —potser ho exagero— un estat d'ànim col·lectiu conscient que *Una vella, coneguda olor* podia obrir noves perspectives al teatre català, com les que va obrir l'any 1949 *Historia de una escalera* de Buero Vallejo». Era conscient, tanmateix, que «han passat quinze anys, i *Una vella, coneguda olor* se situa en un context social, cultural i artístic molt diferent». La valoració final era clara: «és una obra equilibrada i honesta que, de més a més, posseeix un llenguatge expressiu i adequat. Benet ha superat amb èxit la difícil prova de trobar un llenguatge popular».[4]

Nou anys més tard Benet i Formosa es trobaven en una situació de trànsit tant en l'àmbit professional com en el personal.[5] Benet acabava de rebre un pal duríssim de la crítica amb motiu de l'estrena comercial de *Berenàveu a les fosques*, al Teatre Capsa, com a conseqüència directa de la qual va néixer *La desaparició de Wen-*

---

3. «Montserrat Roig, els ulls que em miren», dins *Material d'enderroc*. Barcelona: Edicions 62 (Biografies i Memòries), 78, 2010, p. 136.
4. *Serra d'Or*, 12, desembre 1964, p. 81-82. Vegeu també Jordi Castellanos: «Papitu, quedem?», dins *jmbij70*. Barcelona: Amics de Josep M. Benet i Jornet, 2010, p. 79-85.
5. El maig de 1971, en un context de crisi del funcionament del teatre independent, Benet va interviuar Formosa. L'entrevista es tancava amb aquest comentari: «Feliu Formosa podria ser definit com una impossibilitat. La d'ocupar un lloc en el teatre quan no és acceptada la teoria del possibilisme. Ateses les circumstàncies, ho sap, qualsevol d'aquests accidents anomenats triomfs li arribaran molt difícilment. Però guardar la documentació provatòria en pots de llauna és tan arriscat com útil. I, segons els optimistes, hi ha més dies que llonganisses. Tant de bo!», «Feliu Formosa, una impossibilitat teatral», *Serra d'Or*, 140, p. 53.

dy, una nova i radical proposta dramàtica. L'obra es va publicar a El Galliner, que ja dirigia Xavier Fàbregas, i Benet va demanar un text a Formosa que es va convertir en un postfaci valuosíssim.[6] La situació professional i econòmica del dramaturg era tirant a precària, constituïda bàsicament pels articles que escrivia per al *Diccionari de literatura catalana*, que dirigia Joaquim Molas, les poques hores de classe que havia començat a impartir a l'Institut del Teatre (que el van acabar absorbint), i les col·laboracions intermitents que iniciaria per a *El Correo Catalán*. Tot plegat com a contrapunt d'una tossuda voluntat de continuar escrivint teatre malgrat totes les possibles dissorts escèniques. En aquell moment formava part del grup d'en Molas que, un cop superats els problemes i tràmits administratius i polítics, era a punt de publicar *Els Marges*, la revista universitària de llengua i literatura catalanes; la revista dels «moletes».

Per la seva banda, Formosa, que feia prop d'una dècada que treballava com a traductor bàsicament de l'alemany al castellà i al català, continuava estretament vinculat al desenvolupament del teatre independent, com hi estava la seva dona, l'actriu Maria Plans.[7] Havia donat suport al teatre d'Alexandre Ballester amb un pròleg a l'edició del seu teatre,[8] havia dirigit *El retaule del flautista*, de Jordi Teixidor, el gran èxit del teatre català, i vivia molt de prop el funcionament del teatre independent a Terrassa, i concretament el de Globus, el nou grup que va fer un nou muntatge de *La nau*, de Benet i Jornet, el 1974.

Mentre Benet enllestia un capítol important de la seva trajectòria com a dramaturg amb la redacció de *Revolta de bruixes*, que li

---

6. Vegeu les cartes adreçades per Benet a Formosa, les del 6-IX i del 14-XI de 1973.
7. En relació amb el tema, havia publicat *Per una acció teatral*, Barcelona: Edicions 62 (L'Escorpí, 28), 1971, amb una nota de presentació de Montserrat Roig, «Feliu Formosa i un teatre amb escletxes», p. 7-8.
8. Alexandre Ballester: *Joc de tres*. Palma: Editorial Moll (Biblioteca Raixa, 76), 1969, amb l'estudi preliminar de Formosa, «Alexandre Ballester i el teatre català actual», p. 7-20.

estava costant Déu i ajut, Formosa es mostrava segur del pas donat amb l'inici de la seva faceta pública com a poeta[9] i, a partir de l'estiu de 1973, amb la redacció d'un diari obert a exposar els aspectes i les qüestions més personals. El dietari *El present vulnerable*, es va publicar el 1979 amb una bona acollida de crítica i públic lector, una part del qual (com el mateix Benet) es podia sentir ben representat per una de les motivacions de Formosa: «reflectir una crisi compartida amb la gent que vivia els anys posteriors al Maig de 1968 i la fi de la dictadura, és a dir, una època de gran trasbals ideològic i moral, molt accentuat en el meu cas per la pèrdua de la meva companya Maria Plans, que va produir-se —com ja t'he dit abans— el 1974».[10] De fet, l'origen de *Revolta de bruixes* era producte del mateix rerefons de crisi ideològica i moral del dietari de Formosa, com tot just havia assenyalat a Robert Saladrigas: «vull plantejar el problema dels límits de la raó i coses per l'estil, però no sé com sortirà, encara que vull arrencar de *Berenàveu a les fosques* per anar una mica més enllà, explorant el llenguatge de barri i la temàtica realista».[11]

Benet reprenia amb *Revolta de bruixes* la seva carrera dramatúrgica amb un tancament significatiu del seu lligam amb el realisme i les aproximacions brechtianes, i Formosa basava la seva trajectòria professional en l'àmbit de la traducció[12] i la creació

9. El 1973 ja havia publicat *Albes breus a les mans*, i a finals d'any va donar a conèixer *Llibre de les meditacions*, unes mostres del qual van aparèixer en el segon número de la revista *Tarot de Quinze* i a *Serra d'Or*. Vegeu «Textos del *Llibre de les meditacions* de Feliu Formosa», *Serra d'Or*, 170, novembre 1973, p. 39.
10. Laura Fernández Jubrías: *Feliu Formosa. Teatre i paraula*. Barcelona: Diputació de Barcelona, 2003, p. 47. Vegeu també Antoni Martí Monterde: *Retrats. Feliu Formosa*. Barcelona: AELC, 2009.
11. Es va publicar a *Destino*, 1807, 20-V-1972, i ha estat recollit per Robert Saladrigas dins *Paraules d'escriptors*. Barcelona: Galàxia Gutenberg. Cercle de Lectors, 2014, p. 220-227.
12. A partir de 1972, traduirà sobretot teatre alemany «principalment per encàrrecs de companyia», vegeu «La meva experiència com a traductor de textos literaris alemanys», *Quaderns. Revista de Traducció*, 19, 2012, p. 267-271.

poètica, mentre que el vincle amb el teatre deixava de ser l'eix central de la seva activitat sense que l'arribés a abandonar mai, perquè va continuar traduint teatre: «Pensa que, a partir de 1972, s'inicia també la meva activitat com a poeta i l'activitat [teatral] ja no ocupa sempre el primer pla, aquest és un fet que també té a veure amb la pèrdua de la Maria (la seva condició d'actriu em motivava sens dubte)».[13] En tot cas, quan el 1980 escriu a Benet, s'ha convertit en un autèntic home de lletres: poeta, traductor i dietarista, sense haver deixat de banda els seus treballs com a intèrpret (un esment especial al *Layret*) o director teatral. Altrament, ocupava ja un lloc destacat com a traductor del teatre alemany.

II

Del conjunt d'aquesta correspondència, podem destriar-ne alguns aspectes o temes que exposaré de manera sintètica, tot procurant d'anotar el més destacat del perfil personal i professional de tots dos escriptors.

Dues trajectòries i dues actituds contrastades

Tant Benet com Formosa van viure durant temps les dificultats d'assolir una estabilitat professional, una feina estable, que la impartició de docència a l'Institut del Teatre de Benet a partir de 1974, i un any més tard de Formosa, no els va servir encara per completar o assolir l'estabilitat a què aspiraven aleshores. Formosa continuava mantenint una activitat constant com a traductor per a diferents editorals, en castellà i en català, com Seix-Barral, Labor, Lumen, Aymà o Edicions 62. Altrament, de feina, no li'n

13. Laura Fernández Jubrías: *Feliu Formosa. Teatre i paraula*, *op. cit.*, p. 40.

va mancar. L'absorció de la tasca com a traductor no li va llevar temps tampoc per a altres projectes, com li feia saber a Benet:

> Tinc molts projectes literaris, i concretament, més ganes de no parar ja d'escriure, tot fent també una evolució quant al gènere utilitzat, d'acord amb l'experiència descrita. Cal ser inexorable. (Carta 19-II-1974)

El profund determini i la seguretat que expressa de manera reiterada Formosa com a escriptor al llarg de la correspondència xoca sovint amb l'actitud autopunitiva de Benet en més d'un cop. No es tracta que qüestioni només el valor de la seva pròpia obra, dona també mostres d'inseguretat pel fet d'haver de parlar en públic de l'obra d'un amic, quan Formosa li demana que presenti *Llibre de les meditacions*[14] a Terrassa. Aquesta inseguretat personal contrasta, tanmateix, amb la fermesa en les seves valoracions i conviccions literàries quan es tracta d'analitzar l'obra d'altri, com es copsa en la correspondència i en les seves col·laboracions a *Els Marges*. La qüestió és que, sense arraconar del tot una estela autocompassiva,

14. El llibre va suscitar les crítiques de Josep Faulí al *Diario de Barcelona* (17-IV-1974) i de Pere Gimferrer a *Destino* (1904, 30-III-1974, p. 38). Vegeu el comentari contrastat de Benet i Formosa sobre aquesta recepció. Per al primer: «[Gimferrer] Fa una cosa que està bé, que és situar el Feliu dins el mapa de la nostra poesia actual, però en canvi no es planteja de debò l'obra que critica. De tota manera dona alguna aproximació, i en tot cas cal convenir que haver d'escriure un article per setmana no permet primfilar gaire. Una cosa divertida és que, de fet, et perdona una mica la vida. El Pedrito no és cap imbècil, d'acord, però una vegada més he de repetir que em toca els collons» (carta 1-IV-1974). I la d'en Formosa: «És ben bé com dius tu, però resulta molt millor que la de Faulí (que no tenia). Crec que, quan diu que els meus llibres encara no acaben de ser allò que poden ser els futurs, Gimferrer justifica poc aquesta afirmació. Podria adduir arguments; per exemple, que el *Llibre de les meditacions* té uns determinats fragments "de relleno", degut a unes limitacions en la concepció general del poema. I es podrien citar alguns d'aquests fragments. És difícil, però, arribar a matisar en una crítica de premsa» (carta 3-IV-1974).

va acabar fent la presentació del llibre, amb plena satisfacció de l'autor:

> M'inclino cada dia a més a la vida monàstica, sobretot després de veure alguna de les reaccions del públic a la teva magnífica intervenció i a la lectura dels meus poemes. Hi ha una perillosa tendència a atacar la intel·ligència, el rigor, la veritable objectivitat, la veritable dialèctica. Com en diríem d'això? «…isme». (Carta 18-IX-1973)

Prèviament, tot comentant de manera positiva *La nau* i intentant contextualitzar el fracàs escènic de *Berenàveu a les fosques*, Formosa l'havia renyat tot procurant infondre un mínim necessari d'autoestima al seu amic Papitu:

> Si ets ambiciós, sigues també orgullós i pensa que el *Berenàveu a les fosques*, per exemple, va ser desassistit pel públic a causa de circumstàncies alienes a una trajectòria rigorosa que no pots deixar de continuar. ¿Qui pot preveure el que haurà passat d'aquí a cent anys amb les nostres pompes i les nostres obres? Potser tot això que t'estic dient no calia dir-ho. En tot cas, no et pensis que tinguin res de lúcides ni d'objectives les teves autoensorrades. I cada vegada que les perpetres en públic, els teus amics no sabem on posar-nos. Sí senyor: *La nau* és una obra important dins el nostre teatre, i, al marge de possibles esquematismes, està a molts anys llum de l'alegre irresponsabilitat i superficialitat d'un Ballester. Prologar-te pot fer-me mandra, però no pels mateixos motius que me'n feia prologar Ballester, sinó perquè soc mandrós, una mica com tu, i com gairebé tothom. (Carta 18-IX-1973)

Arran del muntatge de *La nau* pel Globus,[15] Benet va mostrar un cop més les seves pors en relació a l'acollida de la seva obra de creació dramàtica:

> Jo ja em faig el càrrec que aquesta obra es fa no perquè valgui res, sinó perquè soc amic de la Mari [Plans] i d'en Feliu. Això circula per la meva ment des del primer dia, creant-me problemes i càrrecs de consciència. A veure, consti que en la història que explica *La nau* jo hi crec, i consti que l'esporgada, la pentinada que hi va fer el Feliu li ha anat però que molt bé. (Carta 20-IV-1974)

Els marges

Arran de la creació i l'aparició del primer número d'*Els Marges*, el maig de 1974, tots dos coincideixen en la rellevància històrica del fet, tanmateix són també conscients que la revista serà titllada de pertànyer i estar identificada amb un grup o sector intel·lectual determinat. En aquest primer número, Formosa va publicar un recull de vint-i-set haikús («haikais», segons ell), amb el títol de

15. Guillem-Jordi Graells va escriure una de les crítiques més severes de l'obra en la seva col·laboració a *Destino*. No qüestionava el muntatge d'El Globus, altrament considerava que «ha trabajado rigurosamente en el planteamiento y realización del espectáculo que resulta extremadamente conseguido —cuestiones de interpretación al margen— con cierta riqueza de elementos escenográficos y de montaje, unas buenas soluciones audiovisuales y una comprensión y compromiso absolutos del contenido. Las deficiencias en la interpretación no permiten, en este caso, hacerlas responsables del fracaso del conjunto del espectáculo, planteado por un colectivo de dirección formado por T. Julià, P. Monterde, P. Sabrià e I. Utset». Segons ell, el problema era el mateix text que s'havia estrenat quatre anys enrere al Teatre Romea: «*La nau* deberá pasar al olvido, al menos de que Benet se la replantee de base y no se limite a unas correcciones superficiales que nada resuelven», «Los estrenos se cuentan por semanas. *La nau*, de Josep M. Benet i Jornet. Grup El Globus. Terrassa» (*Destino*, 1935, 2-XI-1974, p. 57). Per a Benet, la crítica de Graells, que era molt proper a la parella Capmany-Vidal Alcover en aquella època: «ha estat un atac total al senyor Papitu. No salva absolutament res. I, amb molta mala llet, em disassocia completamemt a mi d'El Globus. Jo, una merda per llençar; El Globus, collonut.

«Fórmula de somni», més coneguts com els haikús dels Marges, els quals un cop revisats i ampliats van formar part de la segona part de *Raval* (1975),[16] el tercer aplec poètic original de Formosa.[17] Va renunciar, en canvi, a fer-hi una ressenya crítica sobre la publicació de l'*Obra Poètica Completa*, de Salvador Espriu, perquè:

> La meva idea és poder deixar de treballar per encàrrec, de cara a uns projectes meus. M'interessa estudiar a fons uns poetes amb els quals pugui documentar la meva tasca de creació. Són: Maragall, Riba, Salvat-Papasseit, Rosselló-Pòrcel i Màrius Torres. Ja veurem què en sortirà d'aquest estudi. (Carta 18-IX-1973)

Al seu torn, Benet va publicar en el segon número, el setembre de 1974, sengles «apunts» sobre la narrativa de Maria Aurèlia Capmany amb motiu de la publicació del primer volum de la seva Obra Completa, i un altre sobre la narrativa curta de Pedrolo.[18]

La tàctica, clar, és procurar enfrontar-nos, que vosaltres em claveu la patada, que us salveu carregant-me els suposats neulers. Però, per sort, no hi ha res per carregar. Al mateix temps que la crítica d'en Graells, una pura crítica pensada per fer contents els seus amics, jo diria, m'han arribat opinions gairebé entusiasmades d'algunes persones que han vist aquests últims dies l'espectacle. Contra el que voldria en Graells, el que us he d'agrair és que, gràcies a vosaltres, la meva obra, tot i alguns defectes, ha pogut demostrar que era vàlida» (carta 31-X-/1-XI-1974).

16. Formosa els va fer llegir a Agustí Bartra amb aquest resultat: «Quan el va rebre em va dir que ell era enemic dels haikais i les tannkes (formes de què abusaven els post-ribians), però després de llegir el recull, m'ha dit que era de les coses millors que havia escrit (!!)» (carta 24-IX-1973). Vegeu Feliu Formosa: *Raval. Haikús dels Marges*, dins Feliu Formosa: *Darrere el vidre. Poesia 1972-2002*. Barcelona. Edicions 62 – Empúries, 2004, p. 95-103.
17. Per a Formosa: «Molas i la seva gent són els qui més han valorat el meu treball i els qui més n'han copsat la problemàtica estètica i del context. Això és molt d'agrair, perquè ja puc dir que, almenys, he connectat amb algú» (carta 26-VIII-1973), dins *El present vulnerable. Diaris (1973-1978)*. Barcelona: Editorial Laia (Les Eines, 52), 1980, p. 28.
18. Els dos «apunts» sobre Capmany i Pedrolo publicats al número 2 d'*Els Marges* (setembre 1974) —«Apunt sobre la narrativa breu de Pedrolo» i «Rellegint Maria Aurèlia Capmany», p. 114-116 i 117-120, respectivament— van ser aplegats per Benet dins

L'avinentesa d'una altra ressenya crítica del llibre de Capmany que va publicar a *El Correo Catalán* el va dur a parlar de l'existència d'un grup contrari (sense esmentar-ne, però, cap nom):

> Vaig procurar ser objectiu, vaig procurar oblidar ximplerietes personals, de les quals el públic no n'ha de fer res, per les quals el públic, sobretot, no ha de pagar, però estic segur que ella i la seva colla hauran trobat que me la carrego. I no és gens veritat. No ho sé, potser són imaginacions meves, però trobo que nosaltres públicament —si exceptuem algun error, pel meu gust d'en Xavier F[àbregas]— no hem malparlat mai d'ells, no ens hem dedicat a fer atacs venjatius. En canvi, de la manera més fortuïta, jo he rebut petits gargalls força indignes. En fi, no té importància, d'aquí a 60 anys tots calbs. (Carta 17-VII-1974)

La valoració de Formosa del primer número de la revista no deixa de ser contundent:

> He llegit ja gran part d'*Els Marges*. Abans que res, vull felicitar-te pel teu treball. Ara comprenc per què et feia tanta il·lusió que sortís la revista. El teu treball és magnífic de debò. També he llegit els de Molas i Marfany; ja saps que

La malícia del text. Barcelona: Curial (Biblioteca d'*Els Marges*, 3), 1992, p. 116-136. En una carta de Benet a Feliu Formosa i Mari Plans, s'adreçava expressament a aquesta per comentar-li *Visca la revolució*, la novel·la que havia publicat Jaume Vidal Alcover: «Saps què és? Doncs és la història de com un dia la parella formada per l'Aurèlia i el Jaumet es troben una criatura pel carrer i l'adopten. A part noms canviats i a part que, suposo, en la realitat de la vida no s'han trobat amb cap criatura, tota aquesta part —la major part— de la novel·la és, diguem, autobiogràfica. Es deixen, no cal dir-ho, pels núvols. Són perfectes i meravellosos. Bastant increïble. Figura que són molt famosos i que vinga triomfar amb les seves obres de teatre. En fi, divertit… per una estona. D'un reaccionarisme militant i ferotge. Pel que fa a la volada literària li trobo algun encert, però pocs, francament.» (Carta 21-IV-1974)

> soc un «fan» d'en Marfany, i el seu text d'*Els Marges* és realment per devorar-lo amb un interès extraordinari. Molas, per altra banda, sempre l'encerta quan fa articles com els d'*Els Marges*, perquè no hi ha ningú que manipuli amb tanta habilitat i amb tant criteri una informació extensíssima que només té ell. També he llegit el conte de la Rodoreda, el poema d'en Comadira, i alguns dels articles del final. Em falta el de Joan Argenté, entre els del principi, el d'en Jordi Castellanos i un parell més. M'he posat elogiós com l'Espriu, però crec sinceralment que aquest número d'*Els Marges* (vull dir sobretot la part de crítica i d'història literaria) és decisiu per veure tot un sistema de treball que comença a donar fruits i dins el qual el teu article ocupa un lloc destacat. T'asseguro que em fa por posar-me a fer crítica després de veure aquests textos. (Carta 20-VII-1974)

De l'àmbit personal

Les referències més personals de caràcter íntim no apareixen en la correspondència fins a la mort de Maria Plans l'octubre de 1974, que va significar un cop dur per a Formosa, i va influir en la seva veu poètica més personal, amb la redacció i publicació de *Cançoner* (1976), un dels grans llibres de la poesia catalana de l'últim terç del segle vint. Va ser un cop també per a Benet, que mantenia una estreta relació amb ella. En un primer moment, Benet es va mostrar incapaç de dir res per escrit sobre el fet i la repercussió de la seva mort:

> Espero i desitjo que les feines i la responsabilitat no et permetin pensar gaire. Tot i així, tant se val. He posat punt i seguit i m'he estat un minut intentant trobar la manera de continuar per aquest camí amb aquest tema, però no

> sé com fer-ho. De paraula m'atreviria a referir-me directament a l'absurd que us ha trencat, però ara així per carta, sense veure't la cara, contra el que semblaria normal, no estic segur de no posar idioteses i més val que me n'abstingui. Aquí se superposen dues coses: la necessitat com a amic d'ajudar-te a distreure, i la sensació que, encara que els dies passin (i això és pitjor), només s'hauria de parlar, només t'hauria de parlar de la Mari. Acabo de dir bajanades i passo a intentar això de distreure't uns minuts, però consti que, a mi mateix, em fa vergonya. Collons, només dic que bestieses. Perdona, nano. (Carta 30-X/1-XI-1974)

Altrament, l'«amic Papitu» s'ha convertit per a Formosa en l'única persona a qui es veu amb cor d'expressar-li els seus sentiments més íntims:

> Tu ets potser l'única persona a qui puc llançar aquest cable, buscant una mica de solidaritat llunyana. No entenc res. No puc fer res. Haig d'evitar demostrar res, perquè els meus pares se'm llançarien a sobre i em devorarien, haig de cuidar les nenes (la meva proximitat els basta per sentir-se segures i això es nota molt). Cada dia que passa em posa en una posició més difícil i incòmoda davant el que «haig de fer». Tinc unes classes de català [al CIC]. Per què? No ho sé. I ara dubto que sigui capaç de fer l'esforç suficient per aguantar-les. No et demano ajuda. Ningú no em pot ajudar. Estic al fons del fons, i no sé com acabarà això. Malgrat tot, em queda esma per felicitar-te pel teu *Supertot*.[19]

19. La carta no indica el dia de novembre de la redacció, però el mata-segells del sobre assenyala que va ser enviada el 12 d'aquell mes.

Aquest estat d'ànim es manté dies després:

> Els matins encara no me'ls passo gaire bé. Avui, per exemple, ha estat un mal dia per culpa d'un petit detall (una cançó a la ràdio) que m'ha portat records. En fi, no vull continuar donant la llauna. El que passa és que estic escindit: d'una banda, hi ha els projectes i les coses a mig fer; d'altra banda, hi ha la mutilació de què et parlo i que tu coneixes. O potser és que no em sé sobreposar, que soc especialment dèbil i que confonc les coses. (Carta 22-XI-1974)

Un dels projectes era l'edició d'un llibre amb Xavier Fàbregas, probablement relacionat amb la correspondència iniciada sobre el teatre independent, que va quedar interromput per sempre més. En aquell moment, però, li va demanar a Benet «que dissipis els posibles dubtes amb el Xavier (sobre el nostre llibre) que li expliquis una mica el meu estat d'ànim i que li asseguris, per altra banda, la meva voluntat de tirar endavant el projecte».

Uns mesos després, la situació de Formosa ha canviat, sembla haver iniciat una relació,[20] i Benet l'anima a tirar endavant:

> Perquè ja no podràs tornar a quedar-te tancat amb els records i les hòsties consagrades. I consti que als records no crec pas que hi hagis de renunciar, tampoc no seria just. Però el fotut seria que t'hi tanquessis. Compta amb la meva total discreció mentre la creguis necessària. De tota

20. En el dietari *El present vulnerable. Diaris I (1973-1978)*, *op. cit.*, en un fragment sense datar sembla referir-se a aquesta relació, i a la dificultat de deixar passar el temps: «Si almenys pogués creure això. Però ni això crec. Perquè el temps, efectivament, passa… i què? Res no s'esborra i el camí cap a la pròpia desaparició es va recorrent d'una manera inexorable», p. 43.

> manera, més aviat a la curta sospito que convindrà que vagis explicant les coses als amics. Si algú fa escarafalls, pitjor per ell. I els amics t'ajudaran. (Carta 7-I-1975)

Paral·lelament, Benet ha enllestit la redacció de *Revolta de bruixes*, una obra que dedicarà a Mari Plans.[21] Després de la lectura privada personal que fa de l'obra a Formosa, aquest li respon entusiasmat:

> La teva obra és una meravella, Papitu, i és sens dubte la cosa més bona que has escrit. Crec que el teu llenguatge, personalíssim, s'ha de conservar. Si vaig parlar-te de revisar-lo i em vaig oferir a fer-ho, va ser precisament perquè aquest aspecte tan «teu» del llenguatge quedés remarcat, i no pas reduït per la utilització d'unes expressions més neutres. Crec que allò que cal buscar és evitar la monotonia de solucions estrictament de llenguatge, per tal que ressalti precisament el caràcter intransferible de la teva manera d'expressar-te, o millor, de la manera d'expressar-se que tenen els teus personatges. ¿Em deixaràs, doncs, rellegir la teva obra i considerar-la des de la perspectiva d'un home de teatre, vull dir, d'un home interessat per l'eficàcia escènica dels detalls? (Carta 4-IV-1975)

Benet li escriu dues cartes de resposta, satisfet per la lectura que n'ha fet l'amic, però preocupat pel seu domini de la llengua, com es copsa en la segona carta:

> Soc burro. He tancat ja el sobre amb l'altra carta i m'he descuidat d'una cosa. Ja sé que el diàleg de la meva obra no

21. *Revolta de bruixes*. Barcelona: Edicions Robrenyo de Teatre de Tots els Temps, 5, 1976.

> acaba de rutllar. Noi, es veu que tinc uns límits molt clars i quan miro de transgredir-los no me'n surto. Ara, i quan la passi a màquina, miraré de llimar-la una mica, però després te la passaré immediatament i serà un favor molt important que me la cenyeixis. El meu problema amb la llengua… Sí, potser sí que tinc un cert tipus de vivacitat de tipus popular, però em falta el dring de la llengua, em falta el gust de l'orella. (Carta 10-IV-1975)

1980

Desconec el grau de relació personal i epistolar que van mantenir Benet i Formosa entre el 10 d'abril de 1975 i el 15 de març de 1980, perquè fins ara no he pogut disposar de més documentació escrita.[22] Han passat cinc anys, i les seves trajectòries professionals han fet un important i diferenciat recorregut que tal vegada no els ha acabat de donar la seguretat econòmica que desitjaven, sobretot en el cas de Feliu Formosa. Ultra la seva dedicació a la traducció i al teatre, s'ha consolidat com a poeta amb el ja esmentat *Cançoner* (1976) i *Llibre dels viatges* (1978), premi Carles Riba 1977; dos anys més tard publicarà el seu dietari, *El present vulnerable. Diaris I (1973-1978)*, que va ser guardonat amb el Premi de la Crítica Serra d'Or. Amb tot, es mostra preocupat per la seva situació econòmica, perquè l'Institut del Teatre només li ofereix «uns anticips problemàtics i escassos». Pel seu compte, Benet ha iniciat la seva activitat com a responsable de dramàtics en la programació catalana de TVE a Catalunya, i ha obtingut un èxit teatral amb *Quan la ràdio parlava de Franco* (1979), amb la col·laboració de Terenci Moix, però també un nou i dur pal de la crítica amb *Descripció d'un paisatge* (1979). En aquest context, Formosa responia a una carta de Benet

22. Quan va publicar *Cançoner*, Benet va escriure a Formosa, segons anota dins *El present vulnerable. Diaris I (1973-1978)*, *op. cit.*, p. 45.

que no he localitzat fins ara. Li parla dels seus tallers a l'Institut, de la publicació d'*El present vulnerable*, que promet que li enviarà. Passa que Benet ja l'ha llegit[23] i Formosa vol aclarar-li'n un aspecte:

> En el diari, dic que tu eres més amic de la Mari que de mi, és cert. Jo veia en vosaltres una afinitat, que evidentment també existia entre tu i jo, i que probablement continua existint. Però hi ha alguna cosa més. El meu contacte amb tu, després de la desaparició de la Mari, tenia molta més importància com a homenatge a la Mari. Com més important fos per a ella la persona amb qui jo encara podia parlar (és a dir: tu) més viva era la Mari. He descobert que aquesta visió de l'amistat teva amb la Mari era un recurs que, en aquell instant, jo utilitzava subconscientment per recuperar més la Mari. Queda clar? Parles de si encara som amics o no? Tu creus que és possible anul·lar tots aquests anys? Tu mateix dius que no. I jo també ho afirmo. (Carta 15-III-1980)

Formosa torna a ser l'amic que sap valorar la feina de Benet, perquè encara que considera que *Descripció d'un paisatge* li ha semblat «ambiciós, i potser una mica eixut i crispat», en fa responsable del poc ressò obtingut al muntatge i a una «interpretació que no semblaven gens a favor del text», i conclou:

> A mi el muntatge de *Descripció d'un paisatge* em va inquietar. Jo veig l'obra amb una gran nuesa; cal enfrontar-se al teu

23. *El present vulnerable. Diaris I (1973-1978)*, *op. cit.* El fragment a què fan referència Benet i Formosa fa així: «A Barcelona, amb Josep M. Benet, vam conviure dos dies. La presència, o més ben dit, l'absència d'ella pesava sobre nosaltres. Només en vam parlar una vegada, però. Ell era el seu millor amic. Em va llegir una obra que ha acabat d'escriure. És molt bona. Tots els actes eren com mancats d'alguna cosa. En alguns moments vam conversar molt amablement, vam riure, vam beure una mica», p. 43.

> text amb coratge, valorar-lo i no pas «prescindir-ne» com van fer les persones que van muntar l'obra. (Carta 15-III-1980)

Paral·lelament, amb dificultats per tirar endavant projectes ambiciosos com la traducció de l'obra de Schiller, Formosa es troba «en un caos professional», conscient alhora que ha de saber valorar el seu treball:

> I tu tens molta raó quan dius que el meu fort no són les relacions públiques. Potser és un defecte. Però jo valoro molt una automarginació, una tranquil·litat que necessito i que condiciona les meves relacions humanes amb una gent determinada (recordo, en aquest sentit, la relació entre l'impecable i esquerp Musil i l'espectacular Stefan Zweig amb tots els respectes per l'un i l'altre. Com saps, Musil escrivia *L'home sense qualitats* tot menyspreant la «popularitat» de Zweig).
>
> A més, penso que el país no està en un bon moment, i valoro molt, amb egoisme, la meva seguretat personal, la meva obra feta a la meva manera. (Carta 15-III-1980)

Dos escriptors encara en trànsit no podien de cap de les maneres preveure a partir de 1980 el camí individual que, paral·lelament al del país, van continuar recorrent tot cercant una estabilitat personal i professional i el reconeixement sincer i assentat del seu treball pel conjunt de la nostra societat literària.

Enric Gallén

I

(1972-1974)

2 d'abril de 1972
[mata-segells]

barcelona
dijous 6/IX/73

Feliu:

Faig un cop de cap i m'atreveixo a demanar-t'ho. Decidit i em poso a escriure, abans no me'n penedeixi. I bé. Voldries, podries escriure un parell de ratlles com a pròleg per *La desaparició de Wendy*, a fi que sortissin en l'edició de can 60? Dilluns ens veurem a l'hora de dinar, si Déu vol, però cara a cara no sé si tindria la barra —oh, bé, la barra ja la tinc i amb escreix— d'escopetejar-te. Hi ha un motiu quasi mecànic que em fa decidir, en primer lloc. La col·lecció, els volums de la col·lecció, opino, ja ho saps, que han d'aparèixer acompanyats d'algun text. Que no hagi estat així en el cas de *La mosqueta* ho considero una falta de seriositat irritant, i en reparteixo la culpa per parts iguals a l'editorial i al Jaume Fuster,[1] autor de la versió. En conseqüència, i si no em contradic, he de voler que les tres rabiosament merdoses peces que publico reunides —*L'ocell fènix...*, *Tedi de febrer* i *La desaparició...*—[2] s'acompanyin d'algun paper. Dilema. El redacto jo? El demano a algú? Jo ja vaig redactar el de *Berenàveu*... i, ultra que no me'n vaig sortir, em vaig envescar, potser.[3] I em repetiria. I no tinc res a dir, si no és plorar per mi, per la família i pel món en general. Restava la possibilitat de demanar-ho a algú. A qui? De qui em

1. Ruzante. *La mosqueta*. Barcelona: Edicions 62, Galliner 19, 1973. Jaume Fuster (1945-1998) narrador i traductor. L'obra, dirigida per Ventura Pons i escenografia de Fabià Puigserver, es va estrenar el 20-7-1973 al Teatre Grec.
2. Benet i Jornet, J. M. *La desaparició de Wendy / L'ocell Fènix a Catalunya o alguns papers de l'auca / Tedi de febrer*, amb «Benet, avui», un epíleg de Feliu Formosa (p. 65-76). Barcelona: Edicions 62 (El Galliner, 22), 1974. Formosa comenta l'encàrrec d'en Benet a *El present vulnerable. Diaris I (19873-1978)*. Barcelona: Editorial Laia (Les Eines, 52), 1979, p. 29-30.
3. Benet i Jornet, J. M. *Berenàveu a les fosques*. Barcelona: Edicions 62 (El Galliner, 13), 1972, p. 5-7.

puc refiar que sigui menys idiota que l'autor prologat? Però les persones que no són idiotes les respecto prou per apreciar el valor del seu temps i em fa vergonya i no m'atreveixo; de tant en tant, Déu m'inspira una benaurada espurna de sentit del ridícul. Dos gots de coca-cola amb quatre gotes de ginebra i la lectura de la primera part d'*Els Buddenbrook* [Thomas Mann] m'alliberen del seny i provoquen la petició.

Em fa por que, malgrat les ganes, no tindràs estómac per engegar-me. Aleshores, abandona't a la Mari,[4] i que ella et solucioni la papereta i em digui que no: espectacle interessantíssim, si aconsegueixo distanciar-me'n, quan arribi el moment. No sé com dir-ho però ho dic de debò. Ho dic de debò? Jo què sé. En el cas que et sentissis..., que et sentissis obligat (mot abominable) a cedir a la meva demanda, i que ni la dura fortalesa de la Mari aconseguís de retornar-te el seny, m'apressaré —oh, sí, de pressa de pressa— a intentar d'aminorar en el possible el teu esglai. Vull dir. En el cas ben hipotètic que escrivissis el pròleg, et demanaria, i quasi exigiria, llibertat absoluta de redacció. Un record sinistre plana damunt meu. Quan vas fer el pròleg per en Ballester[5] no sabies, ho recordo, com sortir-te'n, no sabies quina manera humana hi havia d'omplir ni un didal amb el suc que esforçadament un hom podia arribar a extreure de les seves dinàmiques obres. No, no, que passés de llarg la ignomínia d'haver de veure com amb mi es repetia la història, essent com soc un autor no menys dinàmic que el mallorquí. Resumint, que d'entrada et demanaria que escrivissis

4. Maria Plans (1933-1974). Actriu. Primera esposa de Feliu Formosa.
5. Formosa, F. «Alexandre Ballester i el teatre català actual», dins Ballester, A. *Joc de tres*. Palma: Editorial Moll, 1969, p. 7-20. Alexandre Ballester (1933-2011) va ser un dels dramaturgs de l'anomenada generació del premi Sagarra. Vegeu Antoni Nadal: «Els autors malloquins 'de Barcelona'», *Estudis Baleàrics*, 105, 2007, p. 105-111; «Notes sobre els autors mallorquins contemporanis», dins *Teatre modern a Mallorca*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat (Biblioteca Miquel dels Sants Oliver, 8), 1995, p. 14-17.

un text teu, ja sabent-ho jo i alleujat tu; un paper teu on parlessis de les teves coses i on, incidentalment, a fi de complir (i sempre es pot suprimir aquesta part a l'hora d'exhumar l'escrit per a un llibre recull d'articles teus) amb l'avorrida obligació, em citessis un parell de cops. Foto conya però no saps amb quina crispada ('crispada'; és bonic si salvem el matís melodramàtic) ansietat esperaria, si arribava a caldre, que em fessis cas. Bo, bo, doncs ja està. Què més he de dir, ara? A veure, insistiré i em repetiré. No caldria que parlessis concretament de les tres obres en particular ni, oportunitat més astuta, del meu teatre en general, més que amb tocs espaiats, a partir dels quals et podries remuntar, lliure del dogal, a esplaiar-te sobre qualsevol consideració teatrívola que et pogués interessar. Hòstia, si poguessis entendre, si poguéssiu entendre, que soc conscient, mínimament almenys, de la molèstia que ocasiono amb la meva irrupció... I si poguessis entendre, si poguéssiu entendre, en seràs conscient, mínimament almenys, la satisfacció que jo sentiria, pecador de mi, amb aquest pròleg... Qui ho sap, potser la Mari, Maria per una vegada, recordarà el paper que dins la mitologia cristiana la seva comare acompleix: el de mitjancera de totes les gràcies entre els mortals indignes i el seu diví pare, espòs i fill alhora. Però no fotem xantatge que no està bé. I plego que ja m'he enredat prou. M'admiro del meu valor (llegeixi's 'barra').

El vostre indigne amic, confós en la pols:

Josepm
Papitu